

УДК 332.2:502.35

Костишин О.О.
кандидат економічних наук,
в.о. доцента
Львівського національного аграрного університету

МЕХАНІЗМ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

MECHANISM OF RATIONAL NATURAL RESOURCES USE AND ENVIRONMENTAL PROTECTION

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито основні характеристики механізму охорони навколишнього природного середовища. Розглянуто організаційно-економічну, фінансово-економічну та адміністративно-економічну складові раціонального природокористування. Також проаналізовано систему планування і управління в природокористування.

Ключові слова: земельні ресурси, охорона земель, економіка природокористування, механізм фінансування, природоохоронні заходи, навколишнє середовище.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыты основные характеристики механизма охраны окружающей природной среды. Рассмотрены организационно-экономическая, финансово-экономическая и административно-экономическая составляющие рационального природопользования. Также проанализирована система планирования и управления в природопользовании.

Ключевые слова: земельные ресурсы, охрана земель, экономика природопользования, механизм финансирования, природоохранные мероприятия, окружающая среда.

ANNOTATION

In the article the main characteristics of the mechanism of environmental protection are revealed. Organizational and economic, financial and economic, administrative and economic components of environmental management are considered. System of natural resources use planning and management is analyzed.

Keywords: land resources, land protection, environmental economics, funding mechanism, environmental protection, environment.

Постановка проблеми. Характерною рисою сучасного соціально-економічного розвитку держави є загальне погіршення екологічного стану навколишнього природного середовища. Однією із головних причин такої ситуації є неформованість механізму фінансування природоохоронної діяльності, що ставить у скрутне економічне становище підприємства та організації, наслідком якого є дефіцит коштів на впровадження природоохоронних заходів, а також відсутність економічної зацікавленості суб'єктів господарювання у поліпшенні екологічного стану навколишнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотний внесок у розвиток теорії та практики удосконалення економічного механізму раціонального природокористування і господарської діяльності зробили такі вчені: Л. Абалкін, А. Аганбегян, А. Аксененко, О. Амоша, Т. Бенъ, І. Булеев, Б. Буркинський, О. Василик, Я. Коваль, Н. Конищева, В. Міщенко, Л. Мельник, В. Степанов, А. Турило, А. Шермет, Л. Чер-

вова, М. Чумаченко, С. Харичков, М. Хвесик та ін.

Мета статті: формування дійових економічних механізмів раціонального природокористування та обґрунтування системи екологічної безпеки як складової державного регулювання природокористування, актуальні завдання сучасності.

Виклад основного матеріалу. Економіка природокористування як економічна наука спирається на закономірності, що виводяться іншими науками, геологією, біологією, ґрунтознавством, лісознавством, метеорологією, демографією. Ці зв'язки наук потрібні для розробки питань оптимального використання та охорони викопних багатств, атмосфери, води, ґрунту, лісу та інших природних ресурсів. Економіка природокористування стоїть фактично на межі перелічених вище та інших наук, але як економічна наука вона тісно пов'язана з політичною економією і виходить з її основних положень.

Економіка природокористування охоплює дві групи пов'язаних між собою проблем:

- по-перше, як знайти і найефективніше використати необхідні у виробництві й споживанні ресурси;

- по-друге, як передбачити або ліквідувати забрудненість навколишнього середовища. Ці проблеми слід розв'язувати з урахуванням зміни потреб – особистих і громадських, споживчих і виробничих [1].

У сучасних умовах однією із важливих проблем еколого-економічного стимулювання є вдосконалення фінансового забезпечення природоохоронних заходів з погляду руху фінансових потоків і розподілу коштів. Зараз платежі здійснюються у першу чергу підприємствами-забруднювачами, місцеві господарства практично не сплачують екологічних податків. На сьогодні фінансові потоки спрямовані від підприємства до держави (бюджет або позабюджетні сфери), від держави до підприємства на проведення природоохоронних заходів. При цьому важливі рішення фінансового плану перебувають практично поза можливостями впливу підприємства на прийняття рішень щодо інвестування, наприклад, виявлення обсягу ресурсів для проведення природоохоронних заходів, визначення джерел надходження таких ресурсів,

встановлення критеріїв відбору джерел фінансування [2, ст. 191].

Зайнявши провідне місце у світі по масштабах експлуатації природних ресурсів і порушенню середовища існування (видобуток корисних копалин, вирубка лісів, викиди шкідливих речовин у навколишнє середовище тощо), за величиною доходу на душу населення наша країна виявилася далеко позаду країн з розвинутою ринковою економікою. Тому метою здійснюваної в даний час радикальної економічної реформи є створення необхідних економічних умов для ефективного рішення соціальних проблем, до числа яких належить і забезпечення екологічної безпеки.

Світовий досвід показує, що ринковий механізм забезпечує більш сприятливий «клімат» для раціонального природокористування, ніж жорсткий адміністративний ресурс. Механізм ціноутворення несумісний зі штучною дешевиною природних ресурсів, що культивується адміністративно-командною системою. Закони ринку диктують більш високий рівень цін на природну сировину і матеріали щодо цін кінцевої продукції. Ринковий механізм розширює межі прибуткових вкладень заощадження природних ресурсів із зростанням їхньої дефіцитності, чим і пояснюються досягнення країн з розвинутою економікою в області зниження природомісткості суспільного виробництва.

Ефективною базою функціонування економічного механізму природокористування є чинна система економічних інструментів екологічного регулювання. Економічні інструменти – засоби (заходи, методи, важелі) зміни фінансового стану економічних суб'єктів. Під економічними інструментами екологічного впливу необхідно розуміти набір засобів впливу на фінансову діяльність об'єктів господарювання для переорієнтації їх діяльності на основі екологічно безпечного розвитку. Відповідно, всі інструменти еколого-функціонального впливу можна поділити на інструменти вилучення доходів та інструменти збільшення доходу. Механізм регулювання у сфері природокористування та охорони навколишнього середовища являє собою систему заходів з управління, екологічного законодавства та економічного стимулювання, спрямовану на раціональне природокористування.

Економічні механізми екологічного регулювання з притаманними їм інструментами є пріоритетними в реалізації державної екологічної політики. У відомому нормативному акті «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» – основою в екологічному законодавстві – акцентована значущість економічного механізму природокористування як головної складової механізму реалізації державної екологічної політики. Водночас у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної

екологічної політики України на період до 2020 року» наголошується, що забезпечення стабільного фінансування природоохоронної діяльності, удосконалення економічних інструментів – це основні передумови реалізації екологічної політики в Україні [3, ст. 9].

Механізм використання і охорони природних ресурсів перебуває у компетенції місцевих рад, які контролюють і регулюють усю природоохоронну роботу міністерств і відомств. Галузевий і міжгалузевий характер раціонального природокористування визначається специфікою господарської діяльності структурних підрозділів міністерств і відомств, що залежить від виробничого профілю підприємств.

Система управління і планування в галузі охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів. Це одна з центральних ланок всієї природоохоронної системи. Керівництво і координацію діяльності цієї підсистеми здійснюють Кабінет Міністрів України, Міністерство екології та природних ресурсів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України та Міністерство аграрної політики та продовольства України. При цьому необхідно враховувати, що в системі планового управління раціональним природокористуванням провідним є територіальний підхід.

Одним із механізмів у регулюванні відносин щодо охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів відводиться науково обґрунтованому поєднанню територіального і галузевого управління природоохоронною роботою. Підприємства, що залучають природні ресурси для господарської діяльності, належать, з одного боку, до тієї чи іншої галузі національного господарства, а з іншого – є ланками територіально-виробничих комплексів. Виникає необхідність правильного поєднання інтересів багатьох міністерств, відомств і місцевих територіальних органів, які повинні доповнювати один одного, утворюючи єдину систему механізмів раціонального природокористування. Наприклад, при відведенні земель під промислове, транспортне чи житлове будівництво необхідно виходити не лише з локальних інтересів відомчого характеру, а й враховувати, що відчуження земель, особливо орних, призводить до скорочення площі сільськогосподарських угідь, зменшує валову продукцію сільського господарства тощо.

Також не менш важливим у сфері збалансованого природокористування є вдосконалення екологічно-збалансованого та економічного-правового механізмів, розширення бази оподаткування забруднюючих речовин і екологічно небезпечної продукції, основою цього, є створення у 2015 році еколого-економічної обґрунтованої системи платежів за спеціальне використання природних ресурсів та оподаткування за забруднення навколишнього природного середовища, що буде стимулюва-

ти суб'єкти господарювання до раціонального природокористування. Для вдосконалення механізму збалансованого природокористування необхідний ґрунтовний науковий супровід, а саме методологічні засади здійснення і впровадження рентного підходу до регулювання природокористування. Ретельну увагу необхідно приділити вдосконаленню методів економічної оцінки природних ресурсів і екологічних впливів на навколишнє природне середовище та здійсненню економічної оцінки природно-ресурсного потенціалу України; науковому еколого-економічному обґрунтуванню системи платежів за спеціальне використання природних ресурсів та за забруднення довкілля.

Сьогодні, на межі третього тисячоліття, Україна намагається стати державою, надійним партнером щодо вирішення глобальних і регіональних проблем у європейському і світовому співтоваристві.

Головними недоліками України є складні фактори, які здійснюють тотальний вплив на всі галузі економіки, діють у різних сферах. Увага Держави, залежить від об'єму і стану фінансування екологічних програм.

Система фінансування таких заходів в умовах переходу до ринкової економіки формується на основі таких головних джерел: Державного бюджету України та місцевих бюджетів; фондів охорони навколишнього природного середовища всіх рівнів; власних коштів підприємств; іноземних надходжень та інвестицій; інших позабюджетних коштів [4].

Висновки. Таким чином, під економічним механізмом охорони навколишнього середовища розуміється сукупність передбачених законодавством економічних заходів забезпечення охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування. Щодо заходів економічного механізму в природокористуванні, то доцільно провести необхідні зміни у ме-

тодологічній базі вже існуючих економічних інструментів (зборах/платежах за забруднення, екологічному податку, екологічних фондах, штрафних санкціях), а також запровадити нові, більш ефективні регулятори природокористування, такі як: різні види податкових пільг, пільгових позик, пільгового кредиту, гнучкі екологічні податки на продукт, матеріальне заохочення екологізації виробничої діяльності, диференціацію ціноутворення згідно з екологічним критерієм. Кінцевою метою такого механізму є «екологізація» прийняття господарських рішень на рівні підприємств і організацій, які б передбачали охорону навколишнього середовища як невід'ємну частину внутрішнього підприємницького планування: підприємства, які діють у відповідності з внутрішніми критеріями економічної ефективності (в рамках прийнятого природоохоронного законодавства), у підсумку забезпечують прийнятні для суспільства, визначені в територіальних програмах рівні якості навколишнього середовища й екологічної безпеки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : semestr.com.ua/book/433-Регіональна_економіка/54-13.3.
2. Аніщенко В.О., Галькевич Т.Л. Інформаційне забезпечення сталого розвитку в управлінні регіонами (на прикладі Чернігівської області) // Продуктивні сили і регіональна економіка: У 2 ч. – К. : РВПС України, 2003. – Ч. 1. – С. 189-194.
3. Сучасні напрями економічного забезпечення раціонального природокористування в Україні / [за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика, д.г.-м.н., проф. С.О. Лизуна ; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»]. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 64 с.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/pinko-vs-andriets-t-v-korolenko-t-v-suchasni-problemi-prirodokoristuvannya-v-ukrayini/>.